

TEKSTY ŹRÓDŁOWE

Kazimiera Jaworska

SPRZECIW WŁADZ PAŃSTWOWYCH WOBEC PLANOWANEGO PRZEZ BISKUPA BOLESŁAWA KOMINKA POWIERZENIA PARAFII KRZESZÓW ZGROMADZENIU KSIĘŻY SERCANÓW

PRZYKŁAD POLITYKI PAŃSTWA WOBEC ZAKONÓW W OKRESIE POWOJENNYM

Polityka państwa wobec zgromadzeń zakonnych zawsze była pochodną stosunku władz państwowych wobec Kościoła. Jednak niemal od najdawniejszych czasów można zauważyć, iż polityka władz państwowych zawsze była bardziej ostra w odniesieniu do zakonów, niż wobec całego Kościoła. Zazwyczaj walkę z Kościołem rozpoczynano od zwalczania zakonów (np. kasata templariuszy w średniowieczu, kasata jezuitów w epoce Oświecenia, decyzje podjęte wobec zakonów czasie rewolucji francuskiej, kulturkampfu czy józefinizmu). Zakony to instytucje zorganizowane, bardzo dyspozycyjne wobec Kościoła, zazwyczaj posiadające pokaźny majątek. Tak więc uderzenie w zgromadzenia zakonne poprzez zniszczenie ich bytu materialnego, ograniczenie lub pozbawienie prawa do prowadzenia działalności stanowiącej istotę ich istnienia, w dalszej perspektywie prowadziło do ich likwidacji¹.

---

¹ J. KOWALIK. *Polityka władz PRL wobec zakonów*. „Chrześcijanin w Świecie” 24:1994 nr 1 s. 136.

Również polityka PRL wobec zakonów była zdecydowanie negatywna. Przeobrażenia ustrojowe w Polsce, zniszczenia wojenne oraz przesiedlenia w zasadniczy sposób zdeterminowały działalność zgromadzeń zakonnych w Polsce w okresie powojennym². Co prawda zaraz po 1945 r. szczególnie na Ziemiach Zachodnich, widoczne były symptomy poprawnych relacji pomiędzy zakonami a władzą państwową. Dostrzegały one zaangażowanie zakonów w odbudowę tych ziem, ale po kilku latach – szczególnie w tym regionie – polityka państwa wobec zakonów uległa radykalnemu pogorszeniu (np. Akcja „X-2”)³. Wydawane przez władze rozporządzenia zaczęły wyraźnie zagrażać bytowi tychże instytucji. Władze państwowe zdawały sobie sprawę z siły oddziaływania zgromadzeń zakonnych na społeczeństwo. W związku z tym przede wszystkim podjęły działania zmierzające do uniemożliwienia oddziaływania wspólnot zakonnych (zarówno męskich jak i żeńskich) na dzieci i młodzież. Nadzieję na zmianę kierunku polityki państwa wobec zakonów przyniósł rok 1956, ale już wkrótce władze podejmowały działania zmierzające do przywrócenia wcześniejszego „porządku”, tylko przy zastosowaniu nieco innych metod. Rugując stopniowo lekcje religii ze szkół, w pierwszym rzędzie usunięto katechetów zakonnych. Zakonnicy zostali również pozbawieni możliwości pracy w innych placówkach wychowawczych, opiekuńczych i szpitalach. Nawet nie starano się ukryć, iż habit zakonny był zasadniczą przeszkodą w wykonywaniu zawodów medycznych. Systematycznie likwidowano seminaria i szkoły prowadzone przez zakony. Uniemożliwiono działalność wydawniczą, zamykano nawet zakonne konta PKO. Zdarzały się także i miejscowości, w których miejscowym klasztorom zakazywano sprzedaży artykułów żywnościowych (np. Nowe Miasto nad Pilicą)⁴.

W okresie powojennym władze państwowe podjęły szereg decyzji, których celem było pozbawienie wspólnot zakonnych materialnych podstaw ich istnienia. Zabór mienia zakonnego, w tym także domów i ziem zakonnych, seminariów, szkół i warsztatów nie był specyfiką polityki państwa wobec zakonów tylko do 1956 r. Zaledwie po kilku

---

² W. ZDANIEWICZ, *Zgromadzenia zakonne w Polsce*. W: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*. Red. W. Zdaniewicz, T. Zembruski. Warszawa 2000 s. 212.

³ Zob. *Represje wobec siostr zakonnych w PRL. Obozy pracy dla zakonnice (1954-1956)*. Red. A. Mirek. Lublin 2005.

⁴ KOWALIK, *Polityka władz PRL wobec zakonów*, s. 140-155.

latach „odwilży”, już pod koniec lat pięćdziesiątych, wcześniej stosowane restrykcje antyzakonne nie należały do rzadkości. Osłabieniu podstaw materialnych zakonów sprzyjało także zarządzenie ministra w sprawie opodatkowania kościelnych osób prawnych i osób duchownych wyznania rzymsko-katolickiego oraz innych wyznań. Nadmierne podatki, niemożliwe wręcz do płacenia oraz próba ich bezwzględnego egzekwowania oraz obowiązek prowadzenia obok ksiąg rachunkowych, ksiąg inwentarzowych, mocno utrudniły funkcjonowanie zakonów w tym czasie.

31 grudnia 1956 r. Rada Państwa wydała dekret „O organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych” (jego treść została skonsultowana na forum Komisji Wspólnej), uzależniający tworzenie, przekształcanie, znoszenie oraz ustalanie granic i siedzib parafii oraz diecezji od zgody odpowiednich władz państwowych. W odniesieniu do parafii było to prezydium WRN, natomiast wobec diecezji – Rada Ministrów. Podobnie w przypadku obsady stanowisk hierarchii kandydatury musiały być konsultowane z rządem, natomiast proboszczów i administratorów parafii – z Prezydium WRN. Zgodę władz oznaczało nie zgłoszenie zastrzeżenia w ciągu 30 dni od podania informacji o planowanej zmianie. W przypadku rozbieżnych stanowisk ostateczne rozstrzygnięcie mogło nastąpić w drodze porozumienia zwierzchniego organu kościelnego z Rządem. Konsekwencją tegoż dekretu był także obowiązek składania ślubowania przez duchownych mianowanych na wspomniane urzędy, a jeden z artykułów uniemożliwiał również objęcie stanowisk kościelnych przez duchownych „prowadzących szkodliwą działalność wobec państwa”⁵. Ów dekret dotyczył także duchowieństwa zakonnego.

Władze państwowe generalnie były niechętne tworzeniu nowych parafii zakonnych jak i powierzaniu zakonnikom parafii wcześniej obsługiwanych przez kler świecki. Praca duszpasterska na parafii oznaczała nie tylko możliwość oddziaływania księży zakonnych na określoną wspólnotę parafialną, ale także stwarzała im pewne możliwości egzystencjalne. Tak więc władze państwowe miały „swoje powody” przeciwdziałania tworzeniu i utrudniania funkcjonowania parafii zakonnych. W tym miejscu należy przypomnieć, iż inicjatywa w zakresie

---

⁵ A. DUDEK, R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*. Kraków 2006 s.111-112; J. ŻARYN, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*. Warszawa 2003 s. 168.

powierzenia określonych parafii zgromadzeniom zakonnym należała do miejscowego ordynariusza, który wobec deficytu duchowieństwa świeckiego był zainteresowany współpracą z duchowieństwem zakonnym. Generalnie represyjny charakter polityki państwa wobec zgromadzeń zakonnych, w tym także utrudnienia w kontaktach z przełożonymi w Rzymie, sprzyjały z kolei bliższej współpracy zakonów z episkopatem Polski oraz duchowieństwem świeckim. Te same trudności, tj. „konieczność obrony” – determinowały również współpracę międzyzakonną⁶.

W niniejszym przedłożeniu zaprezentowano w układzie chronologicznym cztery dokumenty (napisane w okresie od 30 września do 24 października 1959 r.), pochodzące z zespołu akt Urzędu do Spraw Wyznań znajdującego się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Owe pisma obrazują zabiegi włodarza Kościoła wrocławskiego o zaakceptowanie przez Prezydium WRN (zgodnie z dekretem z 31 grudnia 1956 r.) jego decyzji w sprawie powierzenia parafii Krzeszów, Zgromadzeniu Księży Sercanów oraz stanowiska w tej sprawie stosownych urzędników administracji wyznaniowej. W 1957 r. Krzeszów opuścili benedyktyni; wówczas proboszczem parafii został ksiądz diecezjalny. W 1959 r. biskup Kominek postanowił ponownie powierzyć tę parafię zakonnikom, tym razem Zgromadzeniu Księży Sercanów, którzy po zakończeniu II wojny przybyli na Ziemie Zachodnie jako repatrianci z Francji. Wśród argumentów przemawiających za taką decyzją wymieniał możliwość właściwego zaopiekowania się przez zakon sercanów cennymi zabytkowymi obiektami sakralnymi Krzeszowa, w których znajdowały się sarkofagi Piastów Śląskich. W tym czasie Krzeszów coraz częściej był odwiedzany przez turystów, także i zza granicy. Ponadto od czasów średniowiecza aż do połowy XX w. kościoły w Krzeszowie były pod opieką kleru zakonnego, a pod koniec lat pięćdziesiątych wobec rozmiaru potrzeb w archidiecezji, Kuria Arcybiskupia Wrocławska nie posiadała środków własnych na utrzymanie tych obiektów. Chociaż władze wojewódzkie uznały zasadność argumentacji ordynariusza i były skłonne nie zgłaszać zastrzeżeń do tej decyzji, Urząd do Spraw Wyznań w Warszawie był innego zdania. Wydaje się, iż głównym powodem takiego stanowiska UdSW była propozycja przekazania parafii duchowieństwu zakonnemu. W przypadku prezentowanych tekstów źródłowych istotna jest nie tylko treść

---

⁶ ZDANIEWICZ. *Zgromadzenia zakonne w Polsce*. s. 217.

oficjalnych pism, ale także odręcznie naniesione opinie urzędników administracji wyznaniowej (niektóre niemożliwe do odczytania). Biskup Kominek od negatywnej decyzji władz złożył odwołanie do Komisji Wspólnej. Można przypuszczać, iż zaskakującą dla władz państwowych było przekazanie tekstu odwołania do wiadomości Rady Naczelnej Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich w Warszawie. Wypada nadmienić, że jednym z celów działalności tegoż Towarzystwa była troska o obiekty zabytkowe Dolnego Śląska.

Sposób edycji dokumentów źródłowych jest analogiczny jak w materiałach prezentowanych przez autorkę we wcześniejszych numerach niniejszych studiów⁷.

---

⁷ Zob. K. JAWORSKA. *Teksty źródłowe*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 5:2006 nr 2 (9); 6:2007 nr 1 (10); 6:2007 nr 2 (11); 7:2008 nr 1 (12).

Nr 1

Pismo biskupa Bolesława Kominka do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu z dnia 30 września 1959 r., z prośbą o wyrażenie zgody na powierzenie parafii Krzeszów Zgromadzeniu Księży Sercanów.

Wrocław, dnia 30 września 1959 r.

BISKUP
ORDYNARIUSZ WROCLAWSKI

^aLdz.6115/59

Do
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
we Wrocławiu

W Krzeszowie, pow. Kamienna Góra znajdują się dwa bardzo duże kościoły zabytkowe pochodzące częściowo z XVIII i XVII wieku. Stanowią one niezwykle cenne obiekty architektoniczne o znaczeniu nie tylko ogólnopolskim i europejskim, lecz nawet światowym. Liczne wycieczki krajowe i zagraniczne a także korespondenci i dyplomaci wielu państw, zwiedzający Dolny Śląsk zazwyczaj przybywają również do Krzeszowa. Różne publikacje naukowe oraz przewodniki i podręczniki z zakresu historii i sztuki, wymieniają te kościoły wśród obiektów najbardziej godnych uwagi i zainteresowania.

Konserwacja tych budowli sakralnych przerasta możliwości materialne bardzo małej liczebnie i bynajmniej nie dochodowej miejscowej parafii. Kuria Arcybiskupia Wroclawska zainteresowana odbudową i konserwacją wielu innych kościołów w diecezji nie jest w stanie z własnych dotacji utrzymać kościoły krzeszowskie. Od XIII do początku XIX w., i od 1919 do 1957 r. opiekę duszpasterską nad parafią w Krzeszowie oraz nad tamtejszymi kościołami sprawowali skutecznie kapłani zakonni, mianowicie: najpierw cystersi, a potem benedyktyni.

---

^a Poniżej numeru pisma odręcznie napisano dekretację: *Kier.[ownik] W-lu[Wydziału] Wyznań, 2/X, podpis nieczytelny.*

Im przeto należy zawdzięczać zachowanie tych wspomnianych dzieł sztuki, które są zarazem dowodami polskości Ziemi Zachodnich, ze względu na ^bmieszczące w sobie sarkofagi Piastów.

Z przytoczonych wywodów wynika, że opiekę nad w/w obiektami sakralnymi może skutecznie sprawować tylko Zgromadzenie Zakonne pełniące równocześnie obowiązki duszpasterskie w parafii.

Wobec tego Kuria Arcybiskupia zwraca się z uprzejmą prośbą o wyrażenie zgody na powierzenie parafii Krzeszów w pow. Kamienna Góra, Zgromadzeniu Księży Sercanów, które zobowiązuje się czuwać nad konserwacją tych budowli.

°/+ Bolesław Kominek/
Biskup Wrocławski

°Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
we Wrocławiu

Wpłynęło 1 PAŻ. 1959

Zał.

Wydział Nr

Źródło: AAN, UdSW, sygn. 57/152. K.2, oryginał, mps.

---

^b Wyrazy podkreślone.

^c Pieczęć okrągła z napisem w otoku: *KURIA ARCYBISKUPIA WROCŁAWSKA*.

^d Pieczęć podłużna z datą wpływu pisma do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu.

Nr 2

Pismo Witolda Skórzyńskiego, Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu z dnia 13 października 1959 r. do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie, poprzedzające prośbę biskupa Bolesława Kominka o powierzenie parafii w Krzeszowie Zgromadzeniu Księży Sercanów.

^aPREZYDIUM
WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ
Wydział do Spraw Wyznań
we Wrocławiu

^bNr WZ-5/70/59

^cWrocław, dnia 13 października 1959 r.

Urząd do Spraw Wyznań
Warszawa 11
Aleje Ujazdowskie nr. 5

Wydział do Spraw Wyznań – Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu przesyła w załączeniu wnioski Kurii o ^dpowierzenie parafii Krzeszów, pow. Kamienna Góra Zgromadzeniu Księży Sercanów, posiadających swoją siedzibę w Sokółowce, pow. Kłodzko.

Przedstawione w piśmie bpa Kominka względy odpowiadają rzeczywistemu stanowi rzeczy i nakłaniają Wydział do pozytywnego za-

^a Pieczęć nagłówkowa: *Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział do Spraw Wyznań we Wrocławiu.*

^b Numer pisma zaznaczony kursywą.

^c Poniżej znajdują się dwie odręcznie napisane dekrety:

1) *Nacz. Wierzbicki: Proszę o wyjaśnienie. Znam inny pogląd na tę sprawę. 17.10.59, podpis nieczytelny.*

2) *[nieczytelny adresat]: proponuję rozmowę telefoniczną, w której już trzeba wydać decyzję. 21/10 59, podpis nieczytelny.*

^d Podkreślenia poszczególnych wyrazów w całym tekście dokonano odręcznie.

opiniowania wniosku. Podobne stanowisko zajmuje również Konserwator Wojewódzki, którego obecny stan tamt. obiektów zabytkowych o wyjątkowych wartościach architektonicznych i historycznych /sarkofagi Piastów/ napawa szczególną troską.

Parafia Krzeszów jest parafią małą, liczy bowiem 1600 wiernych. Była ona do 1956 r. obsługiwana przez Benedyktynów, później czasowo został mianowany proboszczem ksiądz świecki, co posłużyło Wydziałowi później do zgłoszenia zastrzeżeń przeciwko mianowaniu zakonników na tę parafię. Obecnie jednak Wydział po rozpatrzeniu całokształtu zagadnienia zwraca się do Urzędu o wyrażenie zgody na propozycje Kurii Wrocławskiej.

Proponowani na parafię Krzeszów Księża Sercanie przybyli do kraju w 1946 r. jako repatrianci z Francji. Posiadają jedyną placówkę w Sokolówce, pow. Kłodzko. Liczy ona 21 księży, 9 alumnów i 10 zakonników. Prowadzą spokojną działalność tak w klasztorze jak również w obsługiwanych parafiach.

Ze względu na prekluzyjny termin do podjęcia decyzji w przedmiotowej sprawie, który upływa w dniu 30 bm. Wydział prosi o możliwie szybkie rozpatrzenie sprawy i powiadomienie o zajęтым stanowisku.

Załącznik 1 do zwrotu [zob. tekst źródłowy nr1]

Źródło: AAN, UdSW, sygn. 57/152. K.1, oryginał, mps.

°Witold Skórczyński
Kierownik Wydziału do Spraw Wyznań

° Podłużna pieczęć imienna, *podpis nieczytelny.*

Nr 3

Pismo Witolda Skórzyńskiego, Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu z dnia 24 października 1959 r. do Kurii Arcybiskupiej we Wrocławiu, wyrażające zastrzeżenia wobec propozycji biskupa Bolesława Kominka dotyczącej powierzenia parafii w Krzeszowie Zgromadzeniu Księży Sercanów.

PREZYDIUM WOJEWÓDZKIEJ
RADY NARODOWEJ
we Wrocławiu
Wz-3/70/59

^aWrocław, dnia 24 października 1959 r.

^bKuria Arcybiskupia Wrocławska
Wrocław, ul. Katedralna 12

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu działające na zasadzie art. 1 i 2 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. /Dz.U. PRL. Nr 1 z 1957 r., poz. 6/ zgłasza zastrzeżenia przeciwko powierzeniu parafii Krzeszów, pow. Kamienna Góra Zgromadzeniu Księży Sercanów, gdyż oznaczałoby to przekształcenie parafii świeckiej w parafię zakonną.

---

^a Adnotacja odręczna: *a/a, 31/10, podpis nieczytelny*. Na tej podstawie można wywnioskować, iż 31 października 1959 r. na tym etapie uznano sprawę za zakończoną.

^b Adnotacja odręczna: *Stanowisko to uzgodniłem z Wydziałem d.s/W Prez. WRN [dalej tekst nieczytelny], 26.10.59, podpis nieczytelny*.

Od powyższej decyzji przysługuje odwołanie do Urzędu do Spraw Wyznań w terminie 14-dniowym od daty doręczenia niniejszego pisma.

Za Prezydium
Kierownik Wydziału
^c/Witold Skórzyński/^d

Do wiadomości:

- 1/ PPRN – Kamienna Góra
- 2/ Urząd do Spraw Wyznań

^cUrząd do Spraw Wyznań
Wpłynęło dn. 26.X.1959
II.lc/148/59

Źródło: AAN, UdSW, sygn. 57/152. K.3, egzemplarz oryginału przeznaczony dla UdSW, mps.

---

^c Podpis nieczytelny.

^d Poniżej znajdują się dwie adnotacje odręczne:

1) *Tow. Dyr. Lech: W wypadku gdyby Kuria zwróciła się z odwołaniem do Urzędu proponuję odpowiedź negatywną. Benedyktyni sami opuścili tę parafię i Urząd nie widzi żadnych podstaw do obsadzenia jej przez inny zakon. Poradzimy sobie również z argumentami dotyczącymi „troski” o zabytkowe kościoły. Na razie proponuję nie! 28/10.59, podpis nieczytelny.*

2) *Zgoda, 28.10.59, podpis nieczytelny.*

^c Pieczęć z odręczną adnotacją cyfr zaznaczonych kursywą.

Nr 4

Pismo biskupa Bolesława Kominka do Komisji Wspólnej, na ręce Przewodniczącego Ministra Jerzego Sztachelskiego z dnia 31 października 1959 r., odwołujące się od decyzji PWRN z dnia 24 października 1959 uniemożliwiającej powierzenie parafii Krzeszów Zgromadzeniu Księży Sercanów.

BISKUP

^aORDYNARIUSZ WROCŁAWSKI

Ldz. 6115/59

Do^b
Komisji Wspólnej
na ręce Przewodniczącego
Ministra Jerzego Sztachelskiego
Warszawa
Al. Ujazdowskie 5.

Odwołuję się niniejszym od decyzji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej z dnia 24 października 1959 r. Nr Wz-3/70/59 w sprawie zastrzeżenia przeciwko powierzeniu parafii Krzeszów, pow. Kamienna Góra, Zgromadzeniu Księży Sercanów.

Powierzenie duszpasterstwa parafii Krzeszów, Księżom Sercanom nie oznacza przekształcenia parafii świeckiej w parafię zakonną, ponieważ od wieków aż do chwili obecnej parafię tę obsługują Księża zakonni.

Argumenty przemawiające za wnioskiem Kurii Arcybiskupiej są zawarte w piśmie skierowanym do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu z dnia 30 września 1959 r. L:6115/59, którego odpis załączamy.

---

^a Poniżej znajduje się odręczna adnotacja: *Tow. Wierzbicki, 3.11., podpis nieczytelny.*

^b Obok znajduje się odręczna nieczytelna adnotacja, z której można wywnioskować, iż pracownicy Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie mieli wątpliwości, czy odwołanie biskupa Kominka podlega kompetencjom Komisji Wspólnej.

Jestem przekonany, że Komisja Wspólna rozważy obiektywnie argumenty przemawiające za rozwiązaniem sprawy po myśli Kurii Arcybiskupiej i uczyni wszystko, by ratować jeden z najcenniejszych zabytków sztuki i dowodów polskości Ziem Zachodnich.

Proszę o rewizję decyzji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu.

Wrocław, dnia 31 października 1959 r.

2 zał.

°/+/ BOLESŁAW KOMINEK
BISKUP WROCŁAWSKI

Do wiadomości:

[-] J.E. Ks. Biskup Dr Zygmunt Choromański – Warszawa

[-] Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich

Rada Naczelna – Warszawa

^dUrząd do Spraw Wyznań

Wpłynęło dn. 3.XI.1959

II.lc/148/59

Źródło: AAN, UdSW, sygn. 57/152. K.4, oryginał, mps.

° Pieczęć okrągła z napisem w otoku: *KURIA ARCYBISKUPIA WROCŁAWSKA*.

^d Pieczęć z odrębną adnotacją cyfr zaznaczonych *kursywą*.